

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК 37.091.33:355.233(043.3)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16850182>

**Ефективність експериментальної моделі розвитку самозарадності,
лідерства та командної роботи в контексті предмета «Захист України»**

Цимбалюк Жанна Олексіївна

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри теорії,
методики і практики фізичного виховання Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна, 61000,
<https://orcid.org/0000-0002-9129-5689>

Тищенко Максим Вікторович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету фізичного
виховання і спорту Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна, 61000, [https://orcid.org/0009-0007-
3356-1110](https://orcid.org/0009-0007-3356-1110)

Яровий Максим Васильович

зам. начальника кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки
і спорту Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба, м. Харків, Україна, 61023 <https://orcid.org/0000-0002-3338-1140>

Сіянко Олександр Вікторович

викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і
спорту Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба, м. Харків, Україна, 61023 <https://orcid.org/0000-0002-3299-3161>

Руденко Андрій Вікторович

викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків, Україна, 61023, <https://orcid.org/0000-0002-1162-1262>

Прийнято: 02.08.2025 | Опубліковано: 13.08.2025

***Анотація: Мета.** Стаття присвячена розробці й експериментальній перевірці педагогічної моделі формування командної взаємодії, лідерських якостей та самозарадності в системі допризовної підготовки учнівської молоді в Україні. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією безпекових умов в Україні, а також необхідністю адаптації освітніх програм до вимог сучасного громадянського та військового виховання. Автори ставлять за мету створити інтегративну модель, здатну забезпечити підготовку молоді до ефективної взаємодії в команді, лідерських дій і автономного прийняття рішень у кризових умовах.*

***Методи.** У дослідженні використано комплекс методів: теоретичний аналіз літератури з питань військово-патріотичного виховання, психолого-педагогічних основ самозарадності й лідерства; моделювання; анкетування; педагогічний експеримент; статистична обробка результатів за допомогою U-критерію Манна-Уїтні, розрахунків середніх значень, стандартного відхилення, медіани та моди. Надійність опитувальників підтверджена високими значеннями Альфа Кронбаха (0,846-0,911).*

***Результати.** Розроблено структурно-функціональну модель, що охоплює змістовий, процесуальний, організаційний, суб'єктний та оцінювальний компоненти. До освітнього процесу інтегровано сучасні методики: VR/AR-симуляції, рольові ігри, модульне навчання, тренінги, проектну діяльність. Після апробації моделі зафіксовано статистично значуще зростання рівня розвитку командної взаємодії, лідерських якостей і самозарадності в експериментальній*

групі порівняно з контрольною ($p < 0,005$ за всіма показниками). Зокрема, в експериментальній групі покращено показники адаптації до стресових умов, якості комунікації, розподілу ролей і координації.

Висновки. Результати дослідження доводять ефективність запропонованої педагогічної моделі для підготовки молоді до виконання завдань національної безпеки. Вона забезпечує не лише розвиток життєво важливих компетенцій, а й формує особистісну зрілість, громадянську відповідальність та стресостійкість. Модель рекомендовано до впровадження в освітню практику курсів на кшталт «Захист України» та в більш широкий контекст військово-патріотичного виховання.

Ключові слова: командна взаємодія, лідерство, самозарадність, допризовна підготовка, педагогічна модель, інновації в освіті, інформаційні технології.

Development of team interaction, leadership and self-reliance in the system of pre-conscription training of Ukrainian youth in secondary education institutions

Zhanna Tsymbalyuk

candidate of sciences in physical education and sports, associate professor, associate professor of the department of theory, methods and practice of physical education of

Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovorody, str. 29
Alchevskikh, Kharkiv, Ukraine, 61000 <https://orcid.org/0000-0002-9129-5689>

Maksym Tyshchenko

applicant of the second (master's) level of higher education, Faculty of Physical Education and Sports, Kharkiv National Pedagogical University named after G.S.

Skovoroda, Kharkiv, Ukraine, 61000, <https://orcid.org/0009-0007-3356-1110>

Maksym Yarovy

deputy Head of the Department of Physical Education, Special Physical Training and Sports of Ivan Kozhedub Kharkiv National University of the Air Force, Kharkiv, Ukraine, 61023 <https://orcid.org/0000-0002-3338-1140>

Oleksandr Siianko

lecturer of the Department of Physical Education, Special Physical Training and Sports of Ivan Kozhedub Kharkiv National University of the Air Force, Kharkiv, Ukraine, 61023 <https://orcid.org/0000-0002-3299-3161>

Andriy Rudenko

lecturer of the Department of Physical Education, Special Physical Training and Sports of Ivan Kozhedub Kharkiv National University of the Air Force, Kharkiv, Ukraine, 61023, <https://orcid.org/0000-0002-1162-1262>

Abstract. Purpose. *The article is devoted to the development and experimental verification of a pedagogical model for forming team interaction, leadership qualities, and self-reliance within the system of pre-conscription training for Ukrainian youth. The relevance of this study arises from the transformation of national security conditions in Ukraine and the need to adapt educational programs to modern civic and defense education requirements. The authors aim to create an integrative model capable of preparing young people for effective team interaction, leadership actions, and autonomous decision-making in crisis situations.*

Methods. *The study employed a comprehensive methodology, including theoretical analysis of literature on military-patriotic education, psychological and pedagogical foundations of self-reliance and leadership, modeling, surveys, pedagogical experiments, and statistical data analysis using the Mann-Whitney U-test, mean values, standard deviation, medians, and modes. The reliability of the questionnaires was confirmed by high Cronbach's alpha values (0.846-0.911).*

Results. *A structural-functional model was developed, encompassing content, procedural, organizational, participant, and assessment components. The educational process integrated modern teaching techniques such as VR/AR simulations, role-playing, modular training, workshops, and project-based learning. Following the implementation of the model, a statistically significant increase in the development level of team interaction, leadership, and self-reliance was observed in the experimental group compared to the control group ($p < 0.005$ for all indicators). Notably, improvements were recorded in participants' ability to adapt to stress, quality of communication, role distribution, and coordination.*

Conclusions. *The results of the study prove the effectiveness of the proposed pedagogical model for preparing young people to perform national security tasks. It provides not only the development of vital competencies, but also forms personal maturity, civic responsibility, and stress resistance. The model is recommended for implementation in educational practice of courses such as "Defense of Ukraine" and in the broader context of military-patriotic education.*

Keywords: *team interaction, leadership, self-reliance, pre-competition preparation, pedagogical model, innovations in education, information technologies.*

Постановка проблеми. Сучасні трансформації системи національної безпеки України актуалізують питання підготовки молоді до виконання оборонних завдань. Допризовна підготовка в закладах освіти є важливою складовою формування готовності молоді до служби в Збройних Силах України. Однак наявні програми не завжди достатньо враховують розвиток таких компетенцій, як командна взаємодія, лідерські якості та самозарадність. Водночас досвід країн НАТО і ЄС свідчить про вагоме значення інтеграції методики розвитку цих якостей у навчальні програми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових джерелах (Ягупов, 2002; Мисак, 2016; Larsson et al., 2006; Kreija-Gaikste & Katane, 2021; Sahlberg, 2015; Воусе et al., 2008) [1 - 6] питання формування лідерства та самозарадності

розглядається переважно у контексті військової освіти. Зокрема, Diez et al. (2023) [7] акцентують увагу на потребі розвитку командних навичок у кризових умовах.

У дослідженнях (Мотика, 2016; Бака, Корж, 2004; Нікіфорова, 2023) [8 - 10] значну увагу приділено історичним та культурним аспектам військово-патріотичного виховання, але бракує моделей, адаптованих до сучасних вимог.

Ряд авторів (Gal, 2016; Но, 2017) [11, 12] зазначають, що програми лідерства успішно інтегруються у цивільну освіту, однак в Україні ця практика потребує подальшої апробації.

Аналіз останніх п'яти років (2019-2024) свідчить про активізацію досліджень (Koh & O'Higgins, 2018; Crissman, 2013; Bartone et al., 2002; Urych & Matyasik, 2022) [13 - 17], проте залишається недостатньо розроблених механізмів інтеграції елементів самозарадності у навчальні курси, програми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на накопичений науково-методичний досвід у сфері військово-патріотичного виховання та допризовної підготовки, низка питань залишається відкритою і потребує додаткових досліджень, а саме:

- відсутня комплексна педагогічна модель, що інтегрує розвиток командної взаємодії, лідерства і самозарадності у системі допризовної підготовки, з урахуванням сучасних безпекових викликів та потреб молоді;

- недостатня апробація сучасних інтерактивних методів (рольових ігор, тренінгів, проектної діяльності) саме у форматі допризовної підготовки, що значно відрізняється від класичних форм виховання;

- обмежена кількість емпіричних досліджень, які б оцінювали динаміку формування самозарадності як окремої компетенції у здобувачів освіти, що беруть участь у спеціалізованих програмах;

- неузгоджені підходи до оцінювання рівня сформованості лідерських якостей, відсутні єдині критерії та валідовані інструменти вимірювання у межах допризовної підготовки;

- не відпрацьовані механізми інтеграції міжнародного досвіду (зокрема країн НАТО) в національну систему освіти без втрати культурної специфіки та національних традицій;

- бракує наукових праць, що описують довготривалий вплив програм розвитку командної взаємодії на мотивацію молоді до військової служби та підготовку до кризових ситуацій.

Потенційний внесок цього дослідження полягає у: науковому обґрунтуванні та розробці педагогічної моделі, що поєднує розвиток трьох ключових компетенцій – командної взаємодії, лідерства і самозарадності; створенні методичного інструментарію для її реалізації у практиці навчальних закладів; експериментальній перевірці ефективності моделі та формуванні рекомендацій для подальшої імплементації в освітню політику України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою є розробка та експериментальна перевірка педагогічної моделі формування командної взаємодії, лідерства та самозарадності у допризовників. Серед завдань дослідження передбачається проаналізувати сучасні підходи і міжнародний досвід у підготовці допризовників.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. З метою реалізації поставленої мети було проведено педагогічне дослідження, у якому взяли участь здобувачі освіти закладу передвищої освіти. На констатувальному етапі ($n = 42$) для визначення вихідного рівня розвитку командної взаємодії, лідерських якостей і самозарадності застосовувалося анкетування (значення Альфа Кронбаха в межах від 0,846 до 0,911, що свідчить про високу надійність опитувальника).

Таблиця 1 демонструє результати самооцінки учасниками рівня сформованості окремих аспектів командної взаємодії у процесі допризовної підготовки. Аналіз отриманих даних свідчить про загалом низький рівень розвитку координації, лідерських якостей, стресостійкості та ефективної комунікації.

Таблиця 1

Результати самооцінки різних аспектів командної взаємодії допризовниками

№	Аспект рівня сформованості	Повністю згоден (%)	Скоріше згоден (%)	Не визначено (%)	Скоріше не згоден (%)	Повністю не згоден (%)	Медіана	Мода
Координація і лідерські якості								
1	Лідер ефективно координував діяльність групи для досягнення загальної мети	7,1	9,5	16,7	40,5	26,2	2	2
2	Лідер приймав правильні рішення в умовах обмеженого часу і ресурсів	7,1	11,9	16,7	42,9	21,4	2	2
3	Лідер ефективно делегував завдання серед учасників команди, що дозволило уникнути перевантаження	-	11,9	19,0	54,8	14,3	2	2
4	Лідер підтримував команду в складних ситуаціях і мотивував до досягнення цілей	-	7,1	21,4	45,2	26,2	2	2
Робота в умовах стресу								
5	Команда діяла злагоджено в стресових ситуаціях, таких як зміни в плані або неочікувані труднощі	4,8	7,1	26,2	50,0	11,9	2	2
6	Кожен учасник команди зберігав спокій і ефективно справлявся з непередбаченими труднощами	-	4,8	31,0	50,0	14,2	2	2
7	Всі учасники проявили високий рівень адаптації та гнучкості в умовах стресу	9,6	7,1	26,2	45,2	11,9	2	2
8	Лідер допоміг команді залишатися зосередженими та мотивованими під час стресових ситуацій	-	4,8	28,6	45,2	21,4	2	2
Комунікація								
9	Комунікація в команді була організована чітко і ефективно	-	21,4	21,4	33,8	23,8	2	2
10	Члени команди активно обмінювалися інформацією, що допомогло в ефективному виконанні завдання	-	-	47,6	16,7	35,7	2	3
11	Інструкції лідера були зрозумілими і чіткими для кожного учасника команди	23,8	-	26,2	45,2	4,8	2,5	2
12	Кожен учасник команди повністю розумів свої обов'язки під час виконання завдання	-	-	21,4	45,2	33,3	2	2
Розподіл ролей і ефективність командної взаємодії								
13	Ролі учасників були чітко визначені та відповідали їхнім сильним сторонам	7,1	4,8	28,6	47,6	11,9	2	2
14	Кожен учасник команди чітко виконував свою частину завдання	2,4	9,5	35,7	40,5	11,9	2	2
15	Взаємодія між учасниками була ефективною, і всі працювали на досягнення спільної мети	4,8	11,9	31,0	33,3	19,0	2	2
16	У разі необхідності учасники допомагали один одному і підтримували команду в складних моментах	4,8	4,8	40,4	38,1	11,9	2	2

Джерело: власна розробка авторів

Найбільш критичні показники спостерігаються у блоках «Робота в умовах стресу» та «Розподіл ролей», де понад 60 % респондентів вказали на часткову або повну незгоду із твердженнями щодо чіткості ролей, здатності до адаптації та підтримки взаємодії в складних ситуаціях. Медіанні та модальні значення відповідей у більшості позицій дорівнюють 2, що відображає переважно низьку оцінку респондентами якості командної діяльності. Водночас деякі твердження (наприклад, № 11 щодо зрозумілості інструкцій лідера) отримали дещо вищі оцінки (медіана 2,5), що свідчить про певні позитивні аспекти організації взаємодії. Загалом результати таблиці підкреслюють необхідність системного удосконалення методики формування командної взаємодії, розвитку лідерських якостей та підвищення рівня самозарадності в умовах допризовної підготовки.

Основою для розробки структурно-функціональної моделі розвитку командної взаємодії, лідерських якостей та самозарадності стали такі ключові підходи й джерела:

1. Теоретико-методологічні засади, а саме: компетентнісний підхід в освіті, зокрема акцент на формування життєва необхідних «soft skills» у молоді згідно з Державним стандартом базової середньої освіти (2020); парадигма діяльнісного навчання, в основі якої – навчання через активну практику, командну роботу та вирішення проблемних ситуацій; психолого-педагогічні основи самозарадності (Bandura, 1986; Zimmerman, 2000), що трактують самозарадність як інтегральну якість, що поєднує автономність, відповідальність і здатність до дії в умовах невизначеності [18, 19].

2. Досвід організації військово-патріотичного виховання, а саме: національні документи – Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 року, № 1702-IX (редакція станом на 16.05.2025 року), Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та Заходи щодо її реалізації до 2025 року, Концепція Нової української школи; практики викладання курсу «Захист України», що мають на меті не лише озброєння знаннями, але й формування командних, лідерських, адаптаційних навичок.

3. Міжнародний досвід, а саме: підходи країн НАТО до підготовки молоді, де лідерство, командна взаємодія і психологічна готовність є ключовими елементами базової військової освіти (наприклад, JROTC – США, кадетські програми у Великій Британії, Ізраїлі, Фінляндії) [17]; моделі стресостійкості й лідерства у військовому середовищі (Boyce et al., 2008; Diez et al., 2023; Bartone et al., 2002), де ефективність залежить не лише від фізичної підготовки, а й від взаємодії в команді та автономності [6, 7, 15].

4. Результати власного педагогічного експерименту, а саме: дані опитувань і анкетувань здобувачів, що виявили дефіцити в навичках лідерства, комунікації, самостійності та роботи в умовах стресу; власна апробація інтерактивних методик (рольові ігри, тренінги, VR/AR-симуляції, групові проекти) у процесі викладання «Захисту України».

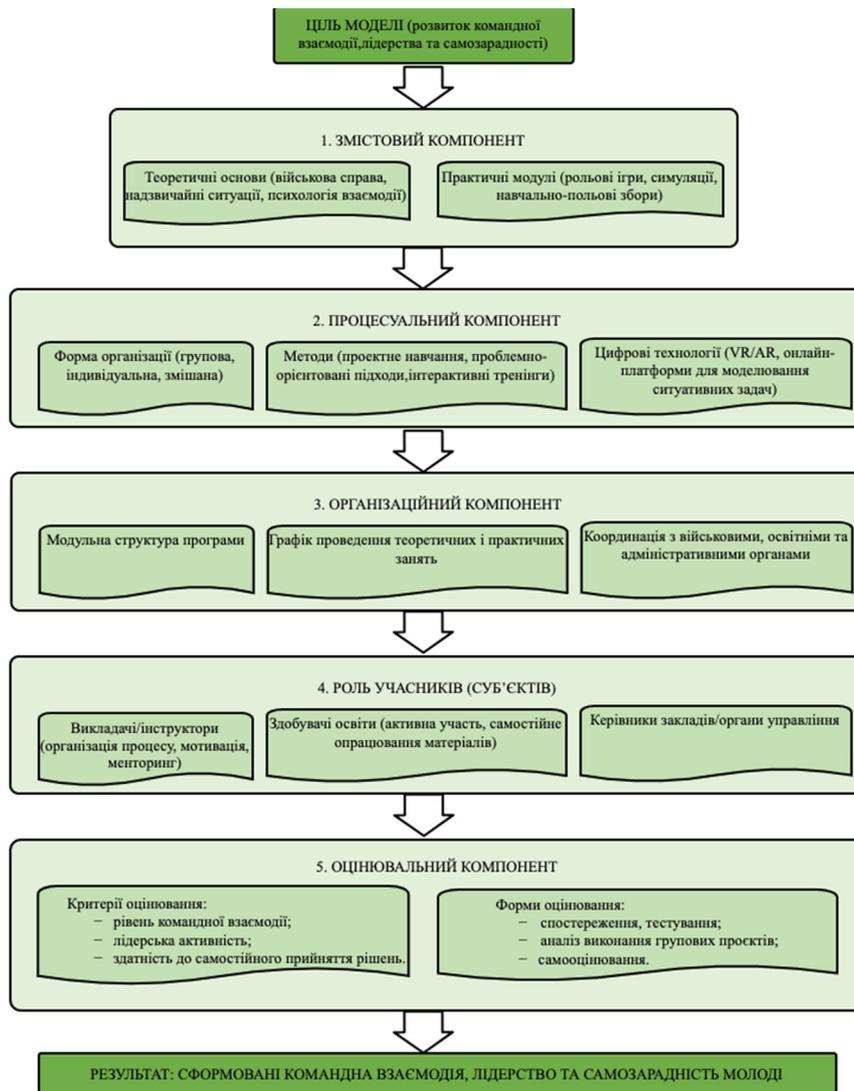
Таким чином, модель спирається на комплексний інтегративний підхід, де поєднуються: теорія (компетентнісний, діяльнісний і аксіологічний підходи), освітня практика (національні стандарти та експеримент), міжнародні стандарти підготовки молоді до викликів сучасного безпекового середовища.

На рисунку 1 представлено структурно-функціональну модель розвитку командної взаємодії, лідерських якостей та самозарадності, яка складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів.

Змістовий компонент включає дві основні складові: теоретичні основи, що охоплює вивчення важливих аспектів, таких як військова справа, надзвичайні ситуації та психологія взаємодії та дає учасникам глибоке розуміння основ, на яких будуються процеси командної роботи і лідерства; практичні модулі, які включають рольові ігри, симуляції та навчально-польові збори. Практична частина дозволяє учасникам безпосередньо застосовувати теоретичні знання в реальних або змодельованих умовах, що підвищує їх ефективність.

Рисунок 1

Комплексна педагогічна схема формування ефективної команди з високими лідерськими та самозарадними якостями серед молоді.

Джерело: власна розробка авторів

Процесуальний компонент визначає методи і підходи, які застосовуються для реалізації навчання. А саме: методи навчання (проектне навчання, проблемно-орієнтований підхід, інтерактивні тренінги, що сприяють активному залученню учасників, розвитку критичного мислення та співпраці); цифрові технології (використання VR/AR технологій і онлайн-платформ для моделювання ситуаційних завдань дозволяє створювати більш інтерактивні та доступні методи навчання).

Організаційний компонент стосується структури програми та організації навчального процесу, а саме: модульної структури програми, що передбачає поділ навчання на окремі модулі, що дає можливість для детального освоєння кожного елементу розвитку командної взаємодії; графіку проведення занять, бо чітке планування теоретичних та практичних занять дозволяє забезпечити збалансоване навчання; координації з іншими органами, що включає взаємодію з військовими, освітніми установами та адміністративними органами для забезпечення комплексного підходу в підготовці.

Роль учасників (суб'єктів). Викладачі/інструктори: організують процес навчання, мотивують учасників, надають підтримку та керують практичними заняттями. Учасники: включають активну участь, самостійну роботу з матеріалами та участь у практичних завданнях, що сприяє розвитку самостійності та відповідальності.

Оцінювальний компонент. Оцінка рівня сформованості командної взаємодії, лідерства та самозарадності здійснюється за кількома критеріями: рівнем командної взаємодії, лідерською активністю, здатністю до самостійного прийняття рішень. Застосовано наступні форми оцінювання: спостереження, тестування, аналіз виконаних проєктів та самооцінка учасників, яка дозволяє їм критично оцінити власний внесок у командну діяльність і лідерські навички.

В результаті виконання цієї педагогічної моделі формується командна взаємодія, лідерство та самозарадність молоді, що є готовою до ефективної роботи в команді, до лідерських ролей та здатною діяти в екстремальних умовах. Для формувального етапу експерименту сформовано контрольну (КГ), що займалась за традиційними методиками, та експериментальну (ЕГ) групи, в навчальний процес якої впроваджено нові методики (відповідно $n = 11$ та $n = 12$).

Результати самооцінки рівня сформованості життєво важливих компетенцій в системі допризовної підготовки під час опанування програми «Захист України» наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати самооцінки рівня сформованості життєво важливих компетенцій в системі допризовної підготовки під час опанування програми «Захист України» (наприкінці експерименту)

№	Аспект рівня сформованості	Група	M	SD	Медіана	Мода	U	p
1	Координація і лідерські якості	КГ	2,25	1,24	1,50	1,00	20,50	0,005
		ЕГ	3,90	0,58	3,75	3,50		
2	Комунікація	КГ	2,31	1,18	1,50	1,50	20,00	0,004
		ЕГ	3,92	0,56	3,75	3,50		
3	Робота в умовах стресу	КГ	2,23	0,94	1,75	1,50	7,50	<0,001
		ЕГ	3,85	0,57	3,63	3,50		
4	Розподіл ролей і ефективність командної взаємодії	КГ	2,16	0,88	1,75	1,50	6,00	<0,001
		ЕГ	3,90	0,56	3,75	3,50		

Джерело: власна розробка авторів

Результати свідчать про наявність істотних відмінностей між групами щодо усіх досліджуваних аспектів. Зокрема, за показником координації та лідерських якостей учасники КГ оцінили свої навички на рівні, близькому до «скоріше не згоден» ($M = 2,25$), тоді як у ЕГ середній бал становить 3,90. Різниця між групами виявилася статистично значущою ($p = 0,005$), що підтверджується високим значенням U-критерію (20,50). Цей результат свідчить про ефективність впровадженої педагогічної моделі розвитку лідерських якостей та координації діяльності у команді.

Аналогічна тенденція спостерігається за аспектом комунікації, де середній показник у КГ становить 2,31 бали, тоді як в ЕГ – 3,92 бали ($p = 0,004$). Як зазначають Urysch і Matyasik (2022) [16], інтеграція практичних завдань, спрямованих на вдосконалення взаємодії у стресових умовах, суттєво підвищує рівень комунікаційних навичок учасників.

Особливо помітні відмінності за показником роботи в умовах стресу: КГ демонструвала середнє значення 2,23 бали, а ЕГ – 3,85 бали. Статистична значущість різниці підтверджена p-значенням $< 0,001$. Високі показники ЕГ

свідчать про зростання здатності зберігати спокій і ефективно реагувати на ускладнені ситуації, що збігається з результатами досліджень Kreija-Gaikste & Katane, 2021 [4] та Diez і співавт. (2023) [7], які підкреслюють важливість спеціалізованих стрес-тренувань для підготовки молоді до кризових умов.

Ще один аспект – розподіл ролей і ефективність командної взаємодії – також демонструє статистично значущу перевагу ЕГ над КГ ($M = 3,90$ проти $2,16$; $p < 0,001$). Отримані результати узгоджуються з висновками Мотика (2016) [1] та Мисака (2021) [2] про ключову роль чіткої організації ролей і обов'язків у забезпеченні згуртованої діяльності колективу.

Висновки. Експериментальна перевірка педагогічної моделі розвитку командної взаємодії, лідерства та самозарадності засвідчила її ефективність: у експериментальній групі спостерігається статистично значуще підвищення рівня сформованості зазначених компетентностей порівняно з контрольною групою. Впровадження педагогічної моделі в практику допризовної підготовки молоді сприятиме підвищенню її готовності до виконання завдань національної безпеки, а також формуванню всебічно розвиненої, конкурентоспроможної особистості.

Список використаних джерел

1. Ягупов, В. В., Лиман, Р. М., & Білошицький, В. В. Сутність, структура і зміст лідерської компетентності як провідного компонента військово-професійної компетентності сучасного офіцера за досвідом країн НАТО. Щомісячний науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок», Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 4 (224), 2024. С 49-62.
2. Мисак Б. П. Формування військово-патріотичної готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни. Автореф. дис. канд. пед. наук. Терноп. нац. пед. ун-т імені В. Гнатюка. Тернопіль, 2010. 24 с.
3. Larsson G., Bartone P. T. The importance of leadership in defense systems: A comparative study. *International Journal of Leadership Studies*, 3(2), 2006. P. 12-22.

4. Kreija-Gaikste G., Katane, L. National defense education in Latvia: Integrating leadership and teamwork in high school curricula. *Journal of Education and Defense Studies*, 29(3), 2021. P. 102-115.
5. Sahlberg P. Finnish education: Achievements and challenges in the development of educational leadership. *Educational Leadership Review*, 48(1), 2015. P. 67-74.
6. Boyce L. A. et al. The effects of leadership training on performance: implications for military leaders. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 14(2), 2008. P. 102-119.
7. Diez L. et al. Teamwork in military environments: Challenges and opportunities for leadership. *Military Education Review*, 23(4), 2023. P. 98-105.
8. Мотика С. М. Виховання патріотизму в учнівської молоді в умовах військового ліцею: експериментальне дослідження. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, Вип. 20(2), 2016. С. 33-47. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2016_20\(2\)__5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2016_20(2)__5).
9. Бака М. М., Корж В. П. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді: навч-метод. посіб. Київ. Пошук.-вид. агентство «Книга пам'яті України». 2004. 463 с.
10. Нікіфоров І. А. Шлях до офіцера-лідера починається у школі. Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах: збірник матеріалів науково-практичної конференції. Київ : НУОУ, 2023. 363 с.
11. Gal S. Military leadership in Israel: The role of the defense education system. *Journal of Military Leadership*, 22(4), 2016. P. 77-84.
12. Ho C. H. Leadership development in Singapore's military education system. *Asian Journal of Military Studies*, 12(1), 2017. P. 34-49.
13. Koh C. B., O'Higgins E. The role of emotional intelligence in leadership development: A focus on military environments. *Journal of Military Psychology*, 30(1), 2018. P. 40-55.

14. Crissman D.C. Improving the Leader Development Experience in Army Units. *Military review*, 93, 2013. P. 6.
15. Bartone P. T., Snook S. A., Tremble T. R. Leadership in military training and its impact on personnel. *Military Psychology*, 14(1), 2002. P. 27-45.
16. Urych D., Matyasik M. Leadership and self-reliance in military training programs: A case study. *International Journal of Military Training*, 17(2), 2022. P. 45-59.
17. Semenenko O., Semenenko L., Dobrovolskyi Y., Vodchyts O., Yarmolchuk M., Piekhota S. Основні теоретичні та практичні аспекти розвитку лідерства в системі підготовки Збройних Сил України: іноземний та вітчизняний досвід. *Journal of Scientific Papers Social development & Security*. 13, 2023. P. 224-239. DOI:10.33445/sds.2023.13.4.16. *Organizational Studies*, 14(2), 102-119.
18. Bandura A. *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986. 617 p.
19. Zimmerman B. J. Attaining Self-Regulation: A Social Cognitive Perspective // Boekaerts M., Pintrich P. R., Zeidner M. (Eds.). *Handbook of Self-Regulation*. San Diego: Academic Press, 2000. P. 13-39.